

Дивнич Ганна Андріївна,

здобувач кафедри менеджменту та державного управління, викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування, Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, 14027, вул. Т. Шевченка, 95, тел.: (0462) 665 117, e-mail: anyahaidai@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4240-5391

Дивнич Анна Андреевна,

соискатель кафедры менеджмента и государственного управления, преподаватель кафедры иностранных языков профессионального направления, Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, 14027, ул. Т. Шевченко, 95, тел.: (0462) 665 117, e-mail: anyahaidai@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4240-5391

Дувнич Ганна Андріївна,

Candidate at the Department of Management and Public Administration, teacher of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, 14027, Str. T. Shevchenko, 95, tel.: (0462) 665 117, e-mail: anyahaidai@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4240-5391

ПРОГРАМИ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядаються наявні можливості щодо підвищення рівня англomовної компетентності державних службовців України. Зокрема, розглядаються програми, наявні у системі вищої освіти та післядипломної підготовки, а також курси недержавних організацій, які пропонують відповідні освітні послуги для фахівців у сфері державного управління. Виокремленні пропозиції щодо подальших кроків у напрямі покращення англomовної підготовки працівників державної служби.

Ключові слова: англomовна компетентність, державні службовці, програми навчання, методи навчання, післядипломна освіта.

ПРОГРАММИ И МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье рассматриваются существующие возможности для повышения уровня англоязычной компетентности государственных служащих Украины. В частности, рассматриваются программы, предлагаемые в системе высшего образования и последиplomной подготовки, а также курсы негосударственных организаций, которые предоставляют соответствующие образовательные услуги для специалистов в сфере государственного управления. Выделены предложения касательно дальнейших шагов в направлении улучшения англоязычной подготовки сотрудников государственной службы.

Ключевые слова: англоязычная компетентность, государственные служащие, программы обучения, методы обучения, последиplomное образование.

PROGRAMS AND METHODS OF IMPROVING ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE OF CIVIL SERVANTS OF UKRAINE

Abstract. This article studies the available opportunities for improving the level of English language competence of civil servants of Ukraine. In particular, the programs offered in the system of higher education and post-graduate training, as well as English-language courses for civil servants of non-governmental organizations are considered. Separate proposals for further steps in the direction of improving English language competence among civil service officers are given.

Keywords: English language competence, civil servants, educational programs, methods of training, post-graduate training.

Постановка проблеми. Вхідження України в Європейський політичний, економічний і соціальний простір сприяє проведенню реформ у низці сфер нашого життя, і владних структурах зокрема. Сьогодні ми говоримо про якісно новий підхід до формування і функціонування державної служби України. Професійні кваліфікації державних службовців набувають особливого значення та ваги, зважаючи на їх функції у реалізації нових законів і норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність англомов-

ної компетентності серед кваліфікаційних вимог державних службовців була предметом багатьох наукових досліджень. Так, Н. М. Колісніченко вказує на зв'язок модернізації державної служби з використанням європейського досвіду при зростаючій залученості держслужбовців країн-членів ЄС до взаємодії з європейськими інституціями та відносин у межах ЄС, а також на необхідність переосмислення сутності робочої сили, яка не відповідає потребам сучасної системи управління [1]. Л. В. Дербеньова наголосила на

важливості урахування мовних тенденцій у європейських політичних інститутах при формуванні вітчизняних інститутів публічної політики, пояснюючи поняття “євро-англійської” мови (Europeak) [2]. Своєю чергою, Л. В. Амосова обстоює позицію необхідності інтенсивного курсу навчання іноземних мов фахівців у сфері державного управління [3, с. 305].

Водночас, наразі не погоджено єдиної комплексної програми англомовної підготовки державних службовців, яка б відповідала сучасним потребам діяльності державної служби України. Мережа освітніх установ з підготовки державних службовців пропонує заняття з англійської мови за принципом залишковості, відокремлено одна від одної. Також існують недержавні організації, які пропонують курси з англійської мови для осіб різних рівнів підготовки та віку. Їх місце у системі підготовки державних службовців є невідзначеним. Більше того, поняття англомовної компетентності стосовно працівників державної служби не використовується.

Мета статті — вивчити наявні можливості розвитку англомовної компетентності для державних службовців як у системі вищої освіти, так і системі післядипломної освіти та самоосвіти, і сформулювати пропозиції щодо необхідних кроків у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Наказом МОН “Про внесення змін до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів” від 07.08.15 № 855 збільшено години на вивчення іноземної мови за рахунок варіативної складової: 1) з 2-х до 3-х

на тиждень у 6–9 класах шкіл з українською мовою навчання (за новим стандартом); 2) з 2-х до 3-х на тиждень у 8-му класі шкіл з українською мовою навчання (за попереднім стандартом); 3) з 3-х до 3,5 годин у 10–11 класах загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (універсальний профіль) [4]. Цей процес є інтегрованим у загальну систему освіти, продовжується у вищих навчальних закладах різних ступеней акредитації, а також у межах післядипломної освіти. Як зазначає О. М. Альошина, потреби нашої держави у висококваліфікованих спеціалістах, здатних до встановлення ділових контактів та ділового співробітництва з іноземними партнерами, спеціалістах, які володіють іноземною мовою на фаховому рівні, знаходять відображення у робочих навчальних програмах ВНЗ країни. У більшості ВНЗ студенти опановують принаймні дві іноземні мови. Дослідниця вказує також та той факт, що, на жаль, у викладацькій практиці викладачі іноземних мов часто застосовують перевірені часом стандартні навчальні методи. Іноді процес викладання мови продовжує залишатися “дещо осучасненим варіантом” граматико-перекладного методу, суть якого полягає у навчанні читати і перекладати. І все ж, реформування навчального процесу у вузах України вже почалося відповідно до загальноєвропейських вимог щодо якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси у сучасній вітчизняній освіті, налагодження українськими ВНЗ співпраці з європейськими навчальними закладами у сфері навчальної

та наукової діяльності, студентські міжнародні обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном. В умовах реформування вищої школи очевидно мають змінюватися також і освітні технології викладання іноземних мов. Сама мовна освіта теж поступово модернізується через впровадження модульно-рейтингової системи навчання іноземних мов, міждисциплінарної інтеграції, демократизації та економізації освіти [5, с. 242–243].

Інноваційні методи навчання іноземних мов, які базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на учня (*learner-centered lessons*), цілеспрямованість та змістовність занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії при наявності віри у викладача в успіх своїх учнів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук [6, с. 111].

Метою навчання іноземної мови у вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дасть змогу реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань у реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй [5, с. 243].

Використання зазначених методик є чудовим варіантом формування англomовної компетентності для досягнення максимальних результатів, однак не завжди є можливим через недостатню кваліфікацію викладачів, або ж відсутність у них мотивації до застосування новітніх методик. Враховуючи також різну мотивацію серед студентів, рівень володіння англomовною компетентністю майбутніх державних службовців після здобуття вищої освіти значно різниться і потребує подальшого покращення.

Відповідно до філософії навчання впродовж життя, інститути післядипломної освіти також пропонують курси іноземних мов. Так, Навчально-науковий інститут адміністрування та післядипломної освіти національного університету “Львівська політехніка” проводить набір слухачів на курси вивчення іноземних мов: англійська, німецька, французька, польська, які тривають 3,5 місяців. В Інституті інноваційної та післядипломної освіти Одеського національного університету імені І. І. Мечникова працюють курси підвищення кваліфікації для психологів, лікарів та медичних працівників із середньою спеціальною освітою за напрямом: іноземна мова у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції (англійська мова).

У Національній академії державного управління при Президентові України вивчення іноземної мови надається особам, які навчаються за програмами переддипломної освіти, у рамках факультативної дисципліни “Іноземна мова в професійній діяльності” — англійська, французька, німецька, де головними формами на-

вчальної роботи є практичне заняття в малій групі (не більше ніж 14 слухачів) та самостійна робота. Водночас, на сайті Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів НАДУ при Президентові України, напрям вивчення іноземних мов окремо не виділений. У графіку навчання вказана професійна програма, без її детального розкриття, а також тематичні семінари. Серед них: “Кадровий менеджмент і кадрові технології в органах влади. Впровадження критерію обов’язково знання англійської мови при прийомі на державну службу”, “Менеджмент освітніх інновацій у системі підвищення кваліфікації. Нові стандарти викладання та оцінювання знань з англійської мови (CEFR)”. З цього можемо зробити висновок, що питання іноземної мови вивчається державними службовцями з теоретичної точки зору, але не зрозуміло, чи введений відповідний практичний курс у професійну програму підвищення кваліфікації.

Переглянувши сайти місцевих і регіональних центрів підвищення кваліфікації, які пропонують відповідні програми для працівників державної служби, виявили, що курси з вивчення іноземної мови (англійської зокрема) є доступними у багатьох. Наприклад, Київський міський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій пропонує своїм слухачам спеціалізований короткостроковий навчальний курс з мовної підготовки (англійська мова). Відповідна інформація щодо

наявності курсу і набраних груп доступна на сайті центру. На сайті Сіверського центру післядипломної освіти (м. Чернігів) розміщено повідомлення про початок навчання за професійною програмою підвищення кваліфікації з англійської мови. Участь у заняттях беруть не усі державні службовці, а виключно спеціалісти апарату, управлінь та відділів облдержадміністрації, райдержадміністрацій та місцевих рад, на яких покладено обов’язки щодо питань європейської та євроатлантичної співпраці. Матеріали з англійської мови змістовно пов’язані з їх професійною діяльністю. Рівненським обласним центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій пропонується спеціалізований короткостроковий навчальний курс “Ділова англійська мова” для усіх працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. На сайті Івано-Франківського обласного центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій розміщені посилання на ряд ресурсів глобальної мережі із закликом до самостійного вивчення іноземної мови. Водночас, тематичний постійно діючий семінар “Англійська мова” був включений до плану-графіку підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування на 2016 р. Таким чином, вивчення англійської мови доступне у системі післядипломної

освіти для вмотивованих державних службовців.

Окрім державних структур, для бажаючих вивчити іноземну мову в Україні є ряд приватних та іноземних організацій, які пропонують програми і курси з вивчення англійської мови. Наведемо деякі з них. На постійній основі діють курси англійської для дорослих, а також безкоштовні он-лайн-курси (МООС). International Language Centre – перший в Україні міжнародний центр навчання англійській мові у Києві пропонує відповідні курси для слухачів усіх вікових категорій. Мовний центр БОЯР у Львові пропонує різні форми вивчення англійської мови для різних вікових категорій навіть “з нуля”. Лондонська школа англійської мови в Одесі пропонує, серед інших, курс англійської для початківців і для тих, хто бажає покращити наявні знання англійської мови, а також окремий курс для дорослих.

До кінця березня 2016 р. Британська Рада проводила курси вивчення професійної англійської мови для державних службовців України. На сайті Британської Ради в Україні з цього питання зазначено, що у лютому та березні 2012 р. 330 державних службовців взяли участь у пілотній фазі проекту. Другий етап проекту розпочався у вересні 2012 р. і до березня 2013 р. до участі у проекті було залучено 780 державних службовців. Проект реалізувався у Києві і Автономній Республіці Крим (у містах Сімферополь і Севастополь). Вісім урядових установ приєдналися до проекту послідовно з грудня 2013 р. до березня 2014 р., а у вересні 2014 р. долучились ще три урядові установи.

Упродовж цього періоду 224 години навчальних занять було проведено групою висококваліфікованих викладачів для 300 державних службовців. Третя фаза проекту завершилася у березні 2015 р. Квітень 2015 р. – березень 2016 р. був визначений як четвертий етап проекту. У квітні 2015 р. 16 викладачів працювали вже з 400 державними службовцями. У листопаді 2015 р. до проекту приєднались більше 100 державних службовців Адміністрації Президента України, а кількість викладачів збільшилася до 22 [7].

У мережі Інтернет поширюється інформація щодо сайтів для дистанційного вивчення англійської мови для осіб, які не мають часу та коштів для очних занять. Наприклад, редакція сайту Освіта.ua зробила наступну добірку з посиланнями і поясненнями: Дистанційний курс англійської для початківців, Дистанційний курс англійської для середнього рівня, Дистанційний курс “Ділова англійська мова”, Дистанційний курс англійської для вищого рівня, Дистанційний курс англійської для дітей [8]. Наявний також перелік 10 безкоштовних ресурсів для вивчення англійської: BBC Learning English – можливість вивчати британську англійську мову з рівня lower intermediate (нижче середнього); Livemocha – соціальна мережа для вивчаючих іноземні мови, де члени спільноти допомагають один одному вчитися; Bussu – містить велику кількість уроків для запам’ятовування лексики, постановки вимови та інших аспектів вивчення мови; LinguaLeo – величезна бібліотека відео-, аудіо- і текстових матеріалів, містить те-

матичні курси, особистий словник з озвученням і набір тренувань; Duolingo — пропонує численні письмові заняття та диктанти; ESLPod — заняття живої американської англійської мови; Lang8 — дає можливість опублікувати будь-який матеріал для перевірки зареєстрованими носіями мови; Engvid — відео заняття англійської мови; Exam English — сайт для тих, хто готується до міжнародних мовних іспитів IELTS, TOEFL та інших; Loyalbooks — сайт з безкоштовними аудіокнигами англійською мовою [9]. Зазначені сайти, безперечно, не вичерпують перелік доступних ресурсів, але дають змогу уявити обсяг мережі наявних ресурсів для тих, хто хоче вивчати англійську мову.

Популярності набуває Проект Lingva.Skills: “Академія Навичок” (Skills Academy) пропонує інноваційну он-лайн технологію вивчення іноземних мов, мета якої покращити знання та навички володіння іноземними мовами державними службовцями відповідно до стандартів ЄС. Навчання є безкоштовним. Заявки приймаються від державних установ, які призначають контактних осіб для організаційних моментів, які можуть виникнути у процесі співпраці з платформою, а також вказують кількість осіб, які хочуть пройти відповідне навчання. Курс включає вступний інформаційний вебінар, попереднє тестування для визначення наявного рівня знань з англійської мови та подальші завдання. Особи, які успішно виконують 80 % завдань та складають підсумковий тест, отримують сертифікат, який підтверджує їх рівень володін-

ня англійською мовою. На сайті зазначено, що співробітники вже 14-ти державних установ проходять навчання за програмою — це Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство аграрної політики України, Міністерство оборони України, Державна служба зайнятості України, Державна фіскальна служба України, Київська міська державна адміністрація, Львівська обласна державна адміністрація та ін. [10].

З оплатою дистанційні курси англійської пропонують: Студія іноземних мов “FREE WAY online school” (м. Київ), мовна академія AmES (офіси знаходяться у Львові, Ужгороді, Хмельницькому та ін.), Школа іноземних мов BEST (м. Вишневе) та багато інших організацій по всій Україні.

Відтак, кожен бажаючий може вибрати щось для себе відповідно до фінансових можливостей, зручності проходження та комфорту використання матеріалів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вивчення англійської мови включено до програм загальної середньої і вищої освіти, а також пропонується багатьма інститутами післядипломної освіти, що сприятиме вдосконаленню англомовної компетентності. Також курси англійської викладаються недержавними установами і доступні у мережі Інтернет (у тому числі безкоштовні). Деякі з таких курсів є спеціально підлаштованими саме для державних службовців, що підвищує результативність навчання. Посадовці, які прагнуть покращити свої знання з іноземної мови (англійської

зокрема), мають досить широкий вибір можливостей. Процес навчання може проходити як паралельно у державних та недержавних організаціях, так і з залученням матеріалів он-лайн-курсів під час викладання англійської мови в університетах та центрах підвищення кваліфікації. За останні роки, відповідно до наявної статистики, декілька тисяч державних службовців пройшли окремі курси англійської мови.

На нашу думку, у зв'язку з такою широкою мережею організацій та установ з підготовки державних службовців важливо їх скоординувати, з точки зору змісту та методів навчання, аби вивчення іноземної мови було логічно пов'язаним процесом з моменту зарахування потенційного державного службовця до університету і надалі у системі післядипломної освіти. Корисним ресурсом для зацікавлених осіб може стати також інформаційна сторінка на сайті Міністерства освіти та науки України, або ж на іншій інтернет-платформі з постійно оновлювальною інформацією від державних та недержавних установ щодо наявних курсів та програм з вивчення англійської мови для державних службовців.

З огляду на це, необхідна також оцінка ефективності існуючих програм навчання у системі державної освіти. Найпоказовішим джерелом оцінки є рівень сформованості англійської мовної компетентності серед державних службовців. Оцінювання державних службовців з цього питання може стати відправною точкою для покращення існуючої системи їх підготовки, а також вироблення рекомендацій щодо найбільш дієвого

поетапного процесу засвоєння англійської мови для використання у діяльності державної служби. Для досягнення об'єктивності результатів важливо залучати до цього процесу фахівців, у тому числі іноземних, які можуть надати відповідний стратегічний план для покращення ситуації у сфері англійської мовної компетентності державних службовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Колісниченко Н. М.* Управління людськими ресурсами в контексті змін і трансформацій традиційної системи державної служби / Н. М. Колісниченко. — 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_3/01%20Kolisnichenko.pdf
2. *Дербеньова Л. В.* Проблеми інтеграції та глобалізації в соціально-політичному контексті України: “Eugospeak” як мова адміністративного спілкування / Л. В. Дербеньова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua
3. *Амосова Л. В.* Методичні основи інтенсивного курсу навчання іноземних мов фахівців у сфері державного управління / Л. В. Амосова // Державне управління та місце самоврядування: тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. — Х.: Вид-во ХарРІНАДУ “Магістр”, 2012. — С. 305–306.
4. *Наказ МОН України* “Про внесення змін до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів” від 07.08.2015 р. № 855 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4312->

5. *Альошина О. М.* Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у ВНЗ / *О. М. Альошина* // Особливості підготовки сучасного фахівця. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Електронний ресурс]. — С. 242–247. — Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>
 6. *Рудницька Т. Г.* Інноваційні методи навчання іноземних мов у вищій школі в контексті гуманістичної спрямованості навчального процесу / *Т. Г. Рудницька* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5837/628.pdf?sequence=3>
 7. *Англійська мова для державних службовців* // Британська Рада Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.britishcouncil.org.ua/year-of-english/projects/english-civil-servants>
 8. *Дистанційні курси англійської для дорослих та дітей* // Освіта.ua [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/languages/topics/49336/>
 9. *10 безкоштовних ресурсів для вивчення англійської* // Освіта.ua [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://osvita.ua/languages/46386/>
 10. *Академія Навичок* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lingva.ua/>
1. *Derbeniova L. V.* Problemy intehratsiyi ta hlobalizatsiyi v sotsialno-politychnomy konteksti Ukrayiny: “Euro-speak” yak mova administratyvnoho spilkuvannya [Problems of integration and globalization in the socio-political context of Ukraine: “Eurospeak” as the language of administrative communication], available at: irbis-nbu.gov.ua
 2. *Amosova L. V.* Metodychni osnovy intensyvnoho kursu navchannia inozemnykh mov fakhivtsiv u sferi derzhavnoho upravlinnia [Methodical bases of an intensive course of foreign languages training for specialists in the field of public administration]. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia: tezy XII Mizhnarodnoho naukovoho konhresu, 29 bereznia 2012 [Public administration and local self-government: Theses of the XII International Sciences Congress, March 29, 2012]. Kharkov: KhrRNADU “Mahistr”, 2012, p. 305–306.
 3. *Nakaz MON Ukrayiny vid 07.08.2015 № 855* “Pro vnesenia zmin do Typovykh navchalnykh planiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv” [Order of MES of Ukraine from 07.08.2015 № 855 “On Introducing Changes to Typical Curricula for General Education Institutions”], available at: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4312->
 4. *Alioshyna O. M.* Suchasni metody ta tekhnolohiyi vykladannia inozemnykh mov u VNZ [Modern methods and technologies of teaching foreign languages at HEI]. Osoblyvosti pidhotovky suchasnoho fakhivtsia. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoyi humanitarno-tekhnichnoyi elity [Features of the training of a modern specialist. Problems and prospects of the formation of the national

REFERENCES

1. *Kolisnichenko N. M.* Upravlinnia liudskymy resursamy v konteksti zmin I transformatsii tradytsiinoyi systemy derzhavnoyi sluzhby [Human resources management in the context of changes and transformations of the traditional civil service system], 2016,

- humanitarian and technical elite], p. 242–247, available at: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive>
6. *Rudnytska T. H.* Innovatsiini metody navchannia inozemnykh mov u vushchii shkoli v konteksti humanistychnoyi spriamovanosti navchalnoho protsesu [Innovative methods of teaching foreign languages in higher education in the context of the humanistic orientation of the educational process], available at: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5837/628.pdf?sequence=3>
 7. *Anhliiska* mova dlia derzhavnykh sluzhbovtiv [English for civil servants], Brytanska Rada Ukrainiia [British Council Ukraine], available at: <http://www.britishcouncil.org.ua/year-of-english/projects/english-civil-servants>
 8. *Dystantsiini* kursy anhliiskoyi dlia doroslykh ta ditei [Distance English courses for adults and children]. Osvira.ua, available at: <http://osvita.ua/languages/topics/49336/>
 9. *10 bezkoshtovnykh* resursiv dlia vchennia anhliiskoyi [10 free resources for studying English]. Osvira.ua, available at: <http://osvita.ua/languages/46386/>
 10. *Akademiia* Navychok [Skills Academy], available at: <http://www.lingva.ua/>